

HØJMESSEN. HISTORIE OG TEOLOGI
BENT FLEMMING NIELSEN
EKSISTENSEN, 2020
172 SIDER

Anmeldt af Henrik Højlund

Bent Flemming Nielsen har skrevet endnu en bog om liturgiens historie. I 2017 udkom *På den første dag*, som var en grundig gennemgang af liturghistorien fra oldtid til middelalder.

Den nye bog er en hel del kortere, men sigtet er til gengæld en hel del længere. Bent Flemming Nielsen fører os nemlig hele vejen fra liturgiske ansatser i Det Nye Testamente helt frem til den senest autoriserede højmesseordning i Danmark i 1992. Og ovenikøbet med sideløbende teologiske perspektiver på liturgiens udvikling og forandring. Således runder han også af med et lille essay om selve gudstjenestens inderste mening.

Alt i alt har Nielsen skrevet en meget læseværdig bog. Vil man have et indsigtfuldt overblik over liturghistorien fra fortid til (dansk) nutid, vil jeg mene, at denne bog er den bedste, der er skrevet på dansk. Jeg er stærkt fristet til fremover at bruge den som grundbog i faget Liturgik med tanke på det liturghistoriske.

Dens korthed skaber overblik i godt flow. Der er ikke plads til at fortabe sig for meget i detaljer. Der holdes hele tiden fast i hovedtråden, og man får en god fornemmelse af sammenhængen fra A til Å, fra de første liturgiske anløb til det, vi oplever i dagens gudstjenester. Og sammenhæng er der tydeligvis, alt imens der selvsagt også er sket en vedvarende udvikling hen over 2000 år. Sammenhængen i hele forløbet bliver f.eks. tydeligt, når vi helt fremme ved 1992-ordningen får øje på, at den tidlige inddeling af messen i fire grundlæggende led igen har vundet indpas.

Men som sagt er der selvfølgelig også sket forandringer undervejs. F.eks. den forandring, at forandring ikke måtte finde sted. Med andre ord: Liturgisk ensretning. For dem, der går ret meget ind for liturgisk ensartethed, bør det vække til eftertanke, at den ensrettede autoriserings-tendens først begynder at dukke op et godt stykke hende i middelalderen, og først i efterre-

formatorisk tid sætter ensretningen helt igennem – i katolsk sammenhæng. I Danmark sker det først med kirkeordinansen af 1685. Det er til gengæld så ensrettende, at der går 300 år, inden der opstår en ny, autoriseret højmesseordning (1992)! I disse 300 år er der mange optræk til højmesseændringer, og små justeringer af »side-ritualer«, dåb, nadver, vielse og den slags, finder sted, men selve højmessens grundform fastholdes faktisk i sin 1685-form, hvilket bl.a. betyder, at nadveren ikke er en officiel del af højmesseordningen før 1992.

Nielsen når omkring et væld af interessante vinkler på liturgiske omskiftelser: Oldkirkens praksis omkring friebønner i liturgien, nadveren forstået i offerperspektivet, den ikke-forvandlerende tanke om nadverens elementer. Den senere tids forandrede syn på nadverelementerne, dvs. forvandlingstanken, tiltagende embedsfokus, tiltagende ophør af nadvervin til andre end de gejstlige, og efterhånden også det samme med brødet. Det reformatoriske skifte, som rummer på en og samme tid pragmatisk tilgang til og klart opgør med katolsk gudstjeneste- og embedssyn. Den efterreformatoriske tid, og nu med særligt fokus på udviklingen i Danmark, som bl.a. fører til den særligt salmefarvede messe helt frem til i dag. Og disse og mange andre momenter spejles også hele tiden i lyset af teologiske, kulturelle og samfundsmæssige forandringer. Det er f.eks. uhyre interessant, hvad det indebar for synet på udøvelsen af gudstjenesten, da kirken oplevede det store vendepunkt i det fjerde århundrede med den statslige anerkendelse. Og ligeledes får

læseren et fint indblik i senmiddelalderens optakt til det reformatoriske skifte, med de konsekvenser det bl.a. fik for synet på messen.

Med til anbefalingen af bogen hører også nogle forbehold. Bent Flemming Nielsen lægger ud med det nytestamentlige perspektiv på liturghistorien. I dette udlæg tilslutter han sig desværre den gængse idé om, at evangeliernes værdi som historisk kildemateriale er stærkt begrænset. Gid Nielsen dog i så henseende ville give plads til andre forskerøster. Richard Bauckham og mange andre.

Dertil kommer Nielsens ensidige forklaring på nadveren som noget, der har sit historiske udspring i antikkens måltidskultur, hvilket han også gør markant gældende i *På den første dag*. Her ses altså helt bort fra Jesu sidste måltid med disciplene (som Nielsen øjensynlig betragter som et senere forklaringsnarrativ) som historisk udgangspunkt, kombineret med det jødiske, ugentlige sabbatsmåltids forbindelse til den årlige jødiske påskefejring.

Bogens afsluttende essay om gudstjenestens dybere mening er læseværdigt, men kalder også på kritiske spørgsmål. Essayet har – i modsætning til det meste af resten af bogen – en meget akademisk-abstrakt tone, som gør det en smule vanskeligt at regne ud, hvad Nielsen helt præcist mener. Men alt i alt forekommer det mig, at Nielsen tilskriver liturgien en form for egen, eksklusiv frelsende mening. Det er, som om liturgien i sig selv er frelsens sted – frelsen, som mest af alt synes at være noget, der handler om i dette liv at finde trost, livsmod og håb. Og det får Nielsen til at tillægge gudstjenesten en form for

parallel-virkelighed til den almindelige hverdagsvirkelighed. I gudstjenesten får ord, bønner, sang, nadver sin helt egen betydning, som de tilsyneladende ikke kan have udenfor gudstjenesten.

Alt sammen smager af, at liturgiens egentlige essens, Guds virkelighed, som vi kender den gennem hele den bibelske frelseshistorie, kun finder rigtig substans og kraft i gudstjenesten. Ligesom Gud

selv kun synes at være relevant i livets grænseområder, de områder af livet, som vi ikke bemestrer, og som vi netop får åbnet øjnene for i gudstjenesten. »Det er i disse grænseområder, det giver mening at bruge ordet Gud« (s. 161).

Dér synes jeg, Nielsen skulle have tygget lidt på Bonhoeffers tale om Gud, der ikke vil møde os i livets grænseområder, men i livets middagsøjde.